

AZERBAYCANLI ŞAİR ve YAZAR CAFER CABBARLI*

Erdoğan Uygur**

Özet: Çalışmamız Azerbaycanlı şair, hikâyeci ve meşhur dram yazarı Cafer Cabbarlı'nın hayatı ve eserleri üzerine kuruludur. Cabbarlı, Azerbaycan edebiyatının en önemli dram yazarlarından biridir. Azerbaycan'da sosyalist toplumun gelişiminde büyük etkisi olmuştur.

Sosyalist ideoloji altında şekillenmekte olan yeni toplumu cesaretlendirmek için, piyeslerinde cehalet ve dine karşı mücadele verir. Yazar, çağdaş eğitimin çok önemli olduğunu görür ve eğitimi, özgürlüğün ve insanlığın mutluluğunun neredeyse yegâne aracı olarak değerlendirir.

Cabbarlı realist bir yazardır, fakat realitesini sürekli romantik motiflerle süsler. Bunu yapmak için, sık sık aşktan ve bazen de vatan sevgisinden faydalanır. Yazar, her zaman "sanat toplum içindir" ilkesini savunur. "Sanat sanat içindir" anlayışını benimseyen edebiyat adamlarını eleştirir. Yazara göre, her şey toplumun iyiliği içindir.

Sonuç olarak, "çatışmacı" dram yazarı Cafer Cabbarlı, Azerbaycan tiyatrosuna ve edebiyatına, toplumu aydınlatmayı hedefleyen yeni fikirler getirerek bir rehber vazifesi görür.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan edebiyatı, Cafer Cabbarlı, Sosyalist Realizm.

Azerbaijani poet and playwright Jafar Jabbarli

Abstract: This study is based on the biography and literary Works of Jafar Jabbarli, an Azerbaijani poet, story writer and a famous playwright. He has been very influential on the formation process of a socialist community in Azerbaijan.

In his plays Jabbarli fights against ignorance and religion with a view to support and encourage the new society transforming through socialist ideology. In his opinion, contemporary modern education has a very significant role as regards the independence and happiness of humanity.

Jabbarli is a realistic writer. That's to say, he always remembers to mix reality with sentimentality. To achieve this, he exploits human love and patriotism. He has been the follower of the doctrine "Art for society" and not of "Art for Art's sake". He has always criticized the writers who are in favour of the latter. His all effort has been toward the well-being of the society.

To conclude, Jabbarli, writer of "conflicts" has brought new ideas into Azerbaijan literature and theatre with an objective to illuminate the society and to play the role of a guide.

---

* Bu makale, "Cafer Cabbarlı'nın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma" adlı doktora tezinden üretilmiştir (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-2002).
Yayımlandığı Yer: *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi-Turkish Journal of Social Research*, yıl 8, sayı 1, 9-33, (Nisan 2004).

** Dr. AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. uygur@humanity.ankara.edu.tr

Keywords: Azerbaijan, Jafar Jabbarli, Socialist Realism.

Giriş.

Cafer Cabbarlı (1899-1934), Azerbaycan edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biridir. Şiir, hikâye ve özellikle piyes türündeki edebî ürünleriyle tanınan Cabbarlı, eserlerinde sosyal konulara geniş yer vermesiyle toplumcu bir yazar niteliğine sahiptir.

Yazar, toplumdaki yaygın gelenek ve göreneklerin aksayan yönlerini tenkit ederek ülkede sosyalizm çerçevesinde çağdaş ve gelişmeci bilincin önünü açmaya yönelik faaliyetleriyle Azerbaycan edebiyatının ve tiyatrosunun simge şahsiyetlerinden biri hâline gelir.

Eserleri Azerbaycan'da ders kitaplarına girmiş, kürsülerde okutulmuş, bilimsel araştırmalara konu olmuş sembol bir yazarın, yakın Türkiye tarihiyle ilgili eserleri de olmasına rağmen, ülkemizde hemen hiç tanınmaması, bizi bu yazarla ilgili çalışma yapmaya sevk etti. Bu çalışma ile, Cabbarlı'nın Türkiye'de tanınmasına katkıda bulunacağımızı düşünüyoruz.

Hayatı ve Edebî Faaliyetleri

Cabbarlı, 22 Mart 1899'da Bakü'nün Hızı Köyü'nde dünyaya gelir. Ailesi, daha iyi bir yaşam sürmek için Bakü'ye göç ederek fakir halkın yaşadığı Dağlı mahallesine yerleşir. Henüz 2-3 yaşlarında iken babası Gafar'ın vefat etmesiyle ailenin geçimi, annesi Şahbike Hanım'ın üzerine kalır (Ehmedov, 1987:652). Şahbike Hanım başkalarının çamaşırını yıkayarak ekmeğini pişirerek çocuklarına bakmaya çalışır.

Yoksulluk ve sefalet yüzünden çocuklarının hiçbiri okula gidemediği hâlde, annesi, Cafer'in okumasını çok ister. Cafer, önce Molla Umnise'ye gider. Altı ay kadar onun yanında kaldıktan sonra, Molla Mirze Kadir'in mollahanesinde Kur'an dersleri almaya başlar. Bir müddet sonra, Rus-Tatar Mektebi'ne giden arkadaşlarının tesiriyle Mirze Kadir'in yanından ayrılarak 7. Rus-Tatar Mektebi'ne kaydolur. Azmi ve çalışkanlığıyla kısa sürede arkadaşlarıyla arasındaki farkı kapatarak öğretmenlerinin dikkatini çeker (Ağayev, 1988:75).

Cafer, henüz 10-11 yaşlarında iken Mirze Feteli Ahundof (1812-1878) ve Mirze Elekber Sabir (1862-1912)'in eserlerinden, Azeri Türkçesine çevrilmiş Rus klasiklerine kadar pek çok kitabı okur. Rusçayı iyice öğrenince de Rusça eserleri asıllarından okumaya başlar. Böylece Puşkin'in, Gogol'un, Tolstoy'un eserleriyle edebiyat zevkini doyasıya tatma imkânını bulur (Arif, 1954:8). İlkokulun son sınıfında iken ilk şiir ve hikâyelerini yazar. Öğretmenlerinden biri olan Abdullah Şaik'i (1881-1959) kendisine örnek alır, onun şiirlerinden

etkilenir. Öğretmeni Süleyman Sani (1875-1939)'nin, *Mekteb* dergisinde yayımlanan hikâyelerini okudukça yazma isteği daha da artar (Arif, 1954:11). Kaleme aldığı şiir ve hikâyelerinin değerlendirilmesinde öğretmeninin tavsiyelerine başvurur. Süleyman Sani'nin kendisine gösterdiği ilgiden hoşnut olan Cabbarlı, Rus-Tatar Mektebi'ni bitirince, onun aracılığıyla Bakü Alekseyev 3. Alî-İptidaî Mektebi'ne kaydını yaptırır. Cafer 1914-1915 eğitim-öğretim döneminde bu okula devam eder (Arif, 1954:12-14). Daha sonra, bir an önce iş hayatına atılarak, ailesinin geçimine katkıda bulunmak amacıyla Politeknik (Sanayi) Mektebi'ne geçer. Bu okulda öğrenim gördüğü dönemde, bir müddet bir bakkal dükkânında muhasebecilik yapar (Ceferov, 1960:4). Elektrik bölümünde eğitim görmesine ve hesap-kitap işleriyle uğraşmasına rağmen edebiyata olan ilgisini hiç kaybetmez.

O dönemlerde yoksul bir gencin kapitalist Bakü şartlarında edebiyatla uğraşması pek görülmuş bir durum değildi. Cafer bu duruma aldırış etmeden yazmaya devam eder. İlk şiiri 3 Nisan 1915'te *Mekteb* dergisinin altıncı sayısında yayımlanır (Mirehmedov, Vahabzade, Hüseyinov, 1966:106). Baharın güzelliğini, doğanın yeniden dirilişini betimleyen şiirinin yayımlanmasına çok sevinen Cafer, kendisinde şairlik yeteneği olduğuna kanaat getirerek yazdıklarını dergilere göndermeye başlar. *Babaya-Emir* dergisine *El Götür* adlı şiirini, *Kurtuluş* dergisinin açtığı bir şiir yarışmasına da *Gurup Çağı Bir Yetim* ve *Boranlı Bir Kış Gecesi* adlı iki duygusal şiirini gönderir. Çok geçmeden iki gazetede de şiirleri yayımlanır. *Kurtuluş* dergisi *Gurup Çağı Bir Yetim* şiiriyle, Sanayi Mektebi öğrencisi Cafer Cabbarzade'nin birincilik kazandığını ilân eder (Arif, 1954:18). Bu başarıdan sonra Cafer rahatlıkla gazete ve dergi idarelerine girip çıkmaya başlar.

İlk Dönem Edebî Faaliyetleri (1915-1920)

1915-1916 yılları arasında *Babaya-Emir* ve *Molla Nesreddin* dergilerinde kırktan fazla hiciv şiiri yayımlanır. “*Gayor Eyyar*”, “*Şebrenk Eyyar*” ve daha başka mahlaslarla genç şair sahte din adamlarını, uyuşuk aydınları, muhteris ve cahil tüccarları, kadın esaretini, kadın haklarını konu alan şiirler yazar (Mirehmedov vd. 1966:109). Bu şiirlerde, Azerbaycan'ın önemli şairlerinden Mirze Elekber Sabir'i kendisine örnek alır (Hacıyev ve Dadaşzade, 1969:38.). Sabir şiirlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanarak, mizah yoluyla toplumdaki çarpıklıkları eleştiriyordu. Cafer de aynı şekilde, toplumdaki olumsuzlukları dile getiren şiirleriyle dikkatleri çeker.

Üstüne adlı şiirinde, Bakü şehir idaresi üyelerinin tamamen zenginlerden ve halkın derdini, sıkıntısını bilmeyen insanlardan oluştuğunu dile getirmesiyle bu kesimin şimşeklerini üzerine çeker ve jandarma marifetiyle Sibirya'ya sürülmekle tehdit edilir (Arif, 1954:20).

Cabbarlı, şiirin yanı sıra hikâye ve drama türünde de yazmayı aklına koyar. *Vefalı Seriyeye veya Göz Yaşı İçinde Gülüş* (1916) adlı ilk dram eserini yazarak, sahnede oynanmasına izin alır. 1916'da da ilk hikâyesi olan *Aslan ve Ferhad*'ı, ardından *Mensur ve Sitare* (1916)'yi, daha sonra da *Solgun Çiçekler* (1917) piyesini kaleme alır. Bu eserlerinde Cabbarlı kötülüklerin, ihtirasların ezeli ve doğuştan olması felsefesinden hareketle, sosyal adaletsizliğin soyut anlayışından uzaklaşır ve hayatın realist unsurlarını betimleyerek, adaletsizliği, cehaleti, gericiliği ve tamahkârlığı somut öğelerle okuyucuya sunar. Piyelerindeki olay örgüsünün yalın ve sade olmasına rağmen, klasik Azerbaycan drama tekniğine sadık kalmasıyla ve edebiyata yeni konular kazandırmasıyla geleceğin iyi bir piyes yazarı olacağını gösterir.

1916-1918 yılları arasında yazıldığı tahmin edilen *Nesreddin Şah* adlı tarihî piyesinin müstesna bir yeri vardır. Bu eserinde, Cabbarlı, XIX. yüzyılın sonlarına doğru feodal İran'da meydana gelen olaylardan bahseder. İran şahı Nasreddin'in öldürülmesini halkın zulme karşı bir isyanı olarak değerlendirir. İnsanlar arasındaki eşitsizliği, siyasî ve tarihî problemleri, geniş kitlelerin, özellikle de köylülerin maruz kaldığı zulümleri ve bundan kurtuluş yollarını dile getirir, doğrudan devlet idarecilerini hedef alır.

Cabbarlı, 1918-1919 yıllarında Müsavat Partisi'nin yayın organı olan *Azerbaycan* gazetesinin redaksiyon bölümünde çalışır (Hacıyev, 1983: 29). 1918-1920 yılları arasında Azerbaycan'da milliyetçilik ve Turancılık akımlarının etkisiyle edebiyatta bir dizi gelişmeler yaşanmaya başlanır. Türkçü gazete ve dergiler yayımlanır, tiyatrodaki bu fikirlere uygun eserler sahnelenir. Cabbarlı da gelişmelere kayıtsız kalmayarak, 1918 yılında kaleme aldığı *Trablus Muharibesi ya da Ulduz* adlı piyesinde, Trablus'u İtalyan işgaline karşı savunmaya çalışan Türklerin mücadelelerini sevgi, muhabbet ve vatanseverlik motifleriyle süsleyerek, yüceltir. Piyes, büyük bir rağbet görek, defalarca sahnelenir. Bu piyesin devamı gibi görülen *Edirne Fethi* adlı piyesini de aynı yıl sahneye koyar. Piyeste Edirne'nin işgali sonrasında İstanbul'da gelişen olaylı hükümet değişikliği ve düşmana karşı mücadele etme fikri, millî ve dinî tasvirler eşliğinde ortaya konur.

Yazar bu dönemde Azerbaycan edebiyatına dahil ettiği eserlerinde aşk, vatan sevgisi, özgürlük, eşitlik ve adalet gibi naif temalarla ilintili olarak bazı gelenek ve göreneklerin, feodalitenin, cehaletin, din istismarının ve adaletsizliğin yol açtığı menfi oluşumları sergiler. O, bu dönemde, bir yandan *Vefalı Seriyeye*, *Solgun Çiçekler* ve *Nesreddin Şah* gibi eserleriyle genellikle sosyal hayattaki aksamaları dramatize ederken, bir yandan da Azerbaycan'da gelişme gösteren Türk milliyetçiliğinin tesiriyle *Trablus Muharibesi* ve *Edirne Fethi* piyeslerini kaleme alır. Bir bakıma acemilik dönemi denebilecek bu dönemde, toplumsal sorunları teşhis etmekte, hatta onlarla yüzleşmekte bir hayli başarılıdır; ancak, söz konusu dönemde sorunları analitik bakış açısıyla ele alacak fikrî ve edebî olgunluğa ulaştığını söylemek zordur. Zira, olayların sosyo-psikolojik analizinde rahatsızlığa yol açan problematiği bertaraf edecek dinamikler Cabbarlı'da henüz ortaya konmuş değildir ya da iyimser bir ifadeyle, henüz çekirdek idealar hâlinindedir.

İkinci Dönem Edebî Faaliyetleri (1920-1921)

Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyetinin gerçekleşmesiyle (1920) Cabbarlı'nın ikinci dönem edebî faaliyetleri başlar. Yazarın ikinci döneminin başlangıç tarihi olan 1920'den itibaren kaleme aldığı eserlerinde, artarak devam eden ihtilâlcî düşüncelerin ortaya çıktığı görülür. Yazar, bu dönemde, sosyalizme yönelik konu ve temalarla ilgili edebî ürünler vermeye başlar. Dolayısıyla, bu çerçevede ele alınan konu ve temaların da farklılık arz ettiği gözlemlenir. Kapitalizmle mücadele, işçi-patron münasebetleri, hak arayışları ve grev gibi konuların yanı sıra, tiyatrunun sorunları da ele alınır.

Cabbarlı, *Azerbaycan'ın Muvakkati İnkılap Komitesi Ahbarı* dergisinde bir ay kadar çalıştıktan sonra, 28 Nisan 1920'de İnkılap komitesinin yayın organı olan *Komünist* dergisinde edebî işçi ve mütercim vazifesiyle çalışmaya başlar. Dergide Azerbaycan halkının geçmişindeki büyük tarihi olayların yayımlanması, yazarın edebî ve fikrî gelişmesinde önemli rol oynar; siyasete ve ülkede canlanan yeni yaşam biçimine daha yoğun ilgi duymasına yol açar. Bu dergide, 1920 yılından vefatına kadar geçen sürede otuz iki tane makalesi yayımlanmıştır. Bazı ciddi makalelerinin altında "*Sancak*", "*C*", "*C.C.*", "*C.C.l*", "*Cim*", "*Cimli Cim*", "*Cabbarzade C.*", "*C. Cabbarzade*" imzaları bulunmaktadır (Tağiyev, 1974:176).

1920'de Sanayi Mektebi'ni bitirdikten sonra, öğrenimine Azerbaycan Devlet Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde devam eder. Bütün mesaisini edebiyata hasrettiğinden fakülteyi bitiremez.

Cabbarlı, 1920'ye kadar, romantik bir dram yazarı olarak, aile içinde ya da tarihte olup biten konuları kaleme alırken, *Nesreddin Şah* dramında izleri görülen zulme karşı direniş anlayışını biraz daha güçlendirir ve *Aydın* piyesini kaleme alır. Yazar, *Aydın*'da olaylara pre-realist pencereden bakmaya başlar. Bu pencereden iki sınıf görünmektedir: 1. Kapitalist inisiyatifin altında yaşam mücadelesi veren halk, özellikle işçi sınıfı, 2. Ezen, sömüren, çıkarıcı kapitalist sınıf. Toplumun sınıfları arasındaki doku uyumsuzluğunun had safhada sergilendiği eserde hor görülen, ezilen, hakları çiğnenen işçi sınıfının direnişi keskin ifadelerle dile getirilir.

Aydın kapitalizmin egemen olduğu şehir hayatında ortaya çıkan bir aile faciasıyla, bu facia etrafında gelişen olayları dile getirir. Eserde maddiyat ve maneviyat gibi iki zıt unsurun sürekli çatışması söz konusudur. Aşkla ve felsefi düşüncelerle beslenen vaka, baştan sona, egemen güçlerle yoksullar arasında sürüp giden onur ve hak mücadelesi üzerine kurulur.

1921'de *Aydın* piyesini tiyatrodaki sahnelenmek üzere teslim eder. Toplumsal sorunları kaleme almakta bir hayli başarılı olan Cabbarlı, bu piyesinde kapitalizmle mücadele meşalesini tutuşturduktan sonra, sanat ve edebiyat alanında tiyatronun gelişimine ivme kazandıracak dinamikleri harekete geçirmeyi amaçlar ve *Oktay El Oğlu* adını vereceği eserini şekillendirmeye başlar.

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan tiyatrosu henüz sorunlarını çözmüş değildir. Ekonomik sıkıntılar yüzünden oyunların sahnelenmesinde birtakım güçlükler çekilmekte, aktörlerin ücretleri zorlukla karşılanmaktadır. Tiyatro için bunlardan daha vahim olanı ise yerli kadın oyuncu bulmanın imkânsızlığından dolayı yabancı, özellikle Rus veya Gürcü aktrislerle çalışmak zorunda kalınmasıdır.

Ulusal tiyatronun gelişmesi için mutlak surette yerli kadın oyuncuya ihtiyaç vardır. Zira, yerli dili ve kültürü yeterince bilmeyen yabancılar, sahnede etkisiz kalmakta, böylece, tiyatro sanatının inandırıcılıktan uzak, yapay bir dünyayı topluma sunduğu izlenimi oluşmakta ve tiyatro yönlendirici olmaktan çıkmaktadır. Bir başka deyişle, tiyatronun gelişimi için hedef toplumun içinden gelen kadınlara ihtiyaç vardır.

Bu düşünceden hareketle, Cabbarlı tiyatronun topluma benimsetilmesi ve Azerbaycan kadınlarının tiyatroya aktif katılımı için *Oktay Eloğlu* (1921) dramını kaleme alır. Bu iki eser, Sona Hanımla evlendiği yıl olan 1922'den itibaren, Azerbaycan tiyatrolarında sahnelenmeye başlanır.

Cabbarlı, *Komünist* dergisinde çalışırken, *Kızıl Kalem* ve *Maarif ve Medeniyet* dergilerine de şiir, hikâye ve makaleler gönderir. Makalelerinde devrimden sonraki Azerbaycan Sovyet edebiyatının sorunlarından ve çözüm yollarından bahsederek, edebiyattaki durgunluğun, yalnızca, Rus edebiyatının tesiriyle ortaya çıkan realist ve demokratik eserler verilmesiyle aşılabileceğini vurgular.

Piyeslerinin sahnelenmesi, onun tiyatroyla daha çok meşgul olmasını sağlar. Bu sahada bilgi ve görgüsünü artırmak amacıyla 1923'de yeni faaliyete geçen tiyatro okuluna gitmeye başlar. Aynı zamanda Azerbaycan Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesine kaydolur. 1923-1925 yılları arasında Azerbaycan tarihi ile ilgilenmeye ve halk efsanelerini öğrenmeye çalışır. Bu yıllarda sosyalizm ve realizm öğretilerine tezat teşkil eden panturanist eserler hâlâ sahnelerde yer bulabilmektedir. Cabbarlı, mürteci ve panturanist olarak nitelendirilen bu eserlerin yazarlarına karşı mücadele edilmesi gerektiğini hararetle savunur.

1923'te *Gız Galası* adlı manzum hikâyesini bitirir. Ardından Azerbaycan'ın ikiye bölünmüşlüğü anlatan *Aras Çayı* adlı manzum bir piyes yazmaya koyulur. Bu manzum eserde Aras'ın ötesinde kalan Azerbaycan halkının, İran yönetiminin zulmü altında eziyet çekmekte olduğu, bu taraftaki halkın ise yeni ve özgür bir hayata doğru ilerlemekte olduğu anlatılmakta, halkın bölünmüşlüğü suçlusuz olarak Aras Çayı gösterilmekte ve aradan kalkması istenmektedir. Eser tamamlandıktan sonra sahneye konulmak üzere Azerbaycan Dram Tiyatrosu'na verilmiş olmasına rağmen, akıbeti hakkında bugüne kadar bir bilgiye ulaşılamamıştır (Arif, 1954:41). Bu eserin kaybolma sebebi, Cabbarlı'nın iyi bir Sovyet vatandaşı olmasına rağmen, bir dönem heveslendiği Panturanist fikirlerin şuuraltında harekete geçmesiyle, özgürlük ve bağımsızlık yanlısı unsurların esere yansması olabilir.

Cabbarlı, tiyatro okulunu bitirdikten sonra (1924), *Gülzar* (1924) adlı hikâyesini yazar. Cabbarlı, hikâyelerinin tamamında kadının ezilmişliğinden, kadın haklarından, özgürlüğünden ve kadınların özgürlük uğrunda verdiği mücadelelerden söz etmektedir. Bu eserlerin baş kahramanları her zaman kadınlar olmuştur.

1925'te Shakespeare'in *Hamlet*'ini Rusçadan tercüme eder. Aynı yıl, Komünist Partisi Merkez Komitesi, "*Partinin Bedii Edebiyat Sahasındaki Siyaseti*" adlı bildirgeyi yayımlar. Bu bildirmede, Azerbaycan'ın yeni bir döneme girdiğinden bahisle, sınıflar arası mücadelenin henüz bitmediği, edebiyat cephesinde de devam ettiği ve yazarlara önemli görevler düştüğü duyurulur. Bildirmeye göre, sınıflı

bir toplumda tarafsız bir edebiyatın olması mümkün değildir. Yazarlar proleter ideolojiye ve komünizm idealine uygun, halk kitlelerinin anlayacağı şekilde eserler vermelidir. Cabbarlı'nın düşünsel evriminde bu bildirgenin önemli bir rolü olur (Arif, 1954:42). Bu arada, Rusçadan çevirdiği *Hamlet*'in, 1926'da sahneye konulmasını sağlar. Cabbarlı, realist olmayan bir eseri, realizm yolunda gelişme gösteren Azerbaycan tiyatrosunda sahnelemesiyle eleştirilir (Ceferov, 1960:248).

Sovyet edebiyat adamları, 1920-1921 yıllarını, onun olgunluğa geçiş dönemi olarak kabul etmektedirler. Zira, Cabbarlı'nın, sorunları ortaya koymak yanında, çözüme yönelik fikirler de geliştirmeye başladığı görülür. Bu bağlamda, siyasal ortamın getirdiği elverişli durumun da göz önüne alınmasıyla, yazarın eserleri arasında *Aydın*'ı, analitik düşüncenin tezahür ettiği ilk örnek olarak değerlendirmek yanlış sayılmaz.

Olgunluk Dönemi Edebî Faaliyetleri (1927-1932)

Cabbarlı, *Aydın* ve *Oğtay Eloğlu* piyeslerini tamamladıktan sonra, drama sahasında uzun sayılacak bir suskunluk dönemine girer. Ona göre, yeni oluşumun Azerbaycan'ında tiyatroya, proleter yayın organlarının, Komünist Partisi'nin ve hükümetin öngördüğü, toplumun kültürel ve zihinsel gelişimine daha çok katkıda bulunacak konuları içeren eserlerin kazandırılması gereklidir (Ehmedov, 1987:7-8). Bu düşünceden hareketle, Cabbarlı, yaklaşık beş-altı yıl süren sessizliğinin ardından, 1924 yılında yazmaya başladığı *Od Gelini* adlı tarihî piyesini 1927'de tamamlar. *Od Gelini*, konusunu IX. yüzyılda Azerbaycan'ı işgal eden Arap istilacılara karşı kahramanca özgürlük mücadelesi veren efsanevî Babek (?-838)'ten alır. Eserde Arapların, İslâm dinini Azerbaycanlılara kılıç zoruyla kabul ettirdiğinden, kadın özgürlüğünden ve tanrıtanımazlıktan söz edilmektedir. Eserde verilen mesajlarda engin yurt sevgisi, adalet duygusunun yüceltilmesi, Azerbaycan kadınının özgürlük meşalesini tutuşturması ve toplumun sömürülmesinde en büyük araç olarak kullanılan dinlerin ve tanrıların yok edilmesi amaçlanır.

Bu bağlamda kadın özgürlüğü ve antiteizm, eserin ana konusu gibi görülen Arap istilacılığına direnişle aynı değerde, hatta çoğu zaman ondan daha önemli olur. Bir başka deyişle, Cabbarlı, en zor şartlarda dahi insan için zorunluluk olarak gördüğü kadın-erkek eşitliği ve özgür sevgi gibi kavramları sık sık öncelikli hâle getirir. Konusunu yine kadın haklarından alan *Dilber* (1927) adlı hikâyesini bitirir.

Cabbarlı, *Od Gelini* dramından sonra, toplumun, özellikle kadınların maruz kaldığı sorunlara neşter vurmak amacıyla daha güncel konuları kaleme alma ihtiyacı duyar. *Vefalı Seriyye*, *Solgun Çiçekler*, *Nesreddin Şah* ve *Od Gelini*'ndeki kadın kahramanlar, direnişten uzak pasif bir görüntü sergilemişler, cazibe merkezi olsalar da, *Sevil*'e gelinceye kadar, toplumsal gelişimde öncü rol üstlenecek bir varlık gösterememişlerdir. Bunun en önemli sebebini, ataerkil özellikleri haiz Azerbaycan toplumunda kadının, kendisine verilen rolü ister istemez kabullenmek zorunda kalması şeklinde ifade etmek yanlış sayılmaz. Bu rolün içinde kadının eğitim alması ve üretime katkıda bulunması yoktur. Dolayısıyla, rolünü benimseyen kadın düşünme ihtiyacı hissetmez. Böylece toplumsal gelişme, eşitlikten ve özgürlükten uzak tek yönlü bir seyir izler.

Bu tespitten hareketle, Cabbarlı, kadının yeni toplumdaki rolünü belirlemeye yönelik düşüncelerini sosyalist realizm çerçevesinde hayata geçirmeyi plânlar ve 1928'de *Sevil* piyesini yazar. Bu piyes, Azerbaycan kadınının özgürlüğünü nasıl elde edeceğini gösteren en önemli eserlerinden birisidir. Eski-yeni çatışması, sahte dindarların toplumun gelişmesini engellemesi ve meta olarak görülen kadının kölelikten kurtulması için ekonomik bağımsızlığını kazanmış olması, eserin ana konusunu oluşturur. Eserin bir diğer önemli yanı, tiyatrodaki sahnelenmesinin ardından, hanım seyircilerin çarşaflarını atması olmuştur. Bunun basına yansımalarıyla, çarşafını atarak, çağdaş ve modern bir görüntüye kavuşan kadın sayısının hızla arttığı ifade edilir (Arif, 1954:61). Fakat geleneklerin güçlü olduğu, alışkanlıklardan kolay vazgeçilemeyen Azerbaycan'da buna direnen kadınlar da olmuştur. Cabbarlı'nın eşi Sona Hanım bu kadınlardan biridir. Sona Hanım, Cabbarlı ile ilgili bir hatırasında bu konuya geniş yer verir: "Piyes sahneye konulduğunda çarşaf aleyhine bir kampanya başlatıldı. Cafer bana çarşafımı atmam gerektiğini söyledi. Bunun mümkün olamayacağını, zira çevrenin tepki göstereceğini ifade ettim." (1960:52). Cabbarlı, çalıştığı *Komünist* dergisinde, çarşafın atılması gerektiği konusunda Sona Hanımdan habersiz onun imzasını taşıyan bir yazı yazması sonucunda, Sona Hanım bunu öğrendiğinde öfkesinden ağlar. Cabbarlı'nın bu davranışının sebebini Sona Hanımın yazdıklarından öğreniyoruz: "Sona, çarşafını atmazsan atma, niçin ağlıyorsun? Kendin için iyi değil bu. Senden için «çarşafımı atıyorum diye makale yazıyor ama yine de çarşafı geziyor» derler. Benim için de iyi değil. Ben çarşaf aleyhine eser yazayım, sen çarşafı gez. Olmaz bu!.." (1960:53). Bize göre, Cabbarlı bu çelişkiden kurtulmak için, Sona Hanımı, çarşafını çıkartmak zorunda kalacağı bir

oldubittiyle karşı karşıya bırakmıştır. Nitekim bu olaydan sonra Sona Hanım bir daha çarşaf kullanmaz.

Cabbarlı, 1929'dan itibaren *Komünist* dergisindeki görevinden ayrılarak Azerbaycan Devlet Dram Tiyatrosu'nda Güzel Sanatlar biriminin müdürü olarak çalışmaya başlar. Aktörlerle sık sık bir araya gelerek, tiyatronun sorunları hakkında görüş teatisinde bulunmaya ve tespit edilen sorunları gidermeye büyük özen gösterir (Arif, 1954:61-62).

1929-1930'da Moskova'da düzenleneceği duyurulan, Azerbaycan Devlet Dram Tiyatrosu'nunda katılacağı, ulusal tiyatrolar olimpiyatına, başka yazarların orijinal ve tercüme eserleriyle birlikte Cabbarlı'nın *Sevil* ve *Od Gelini* adlı eserleri de gönderilir. Bu olimpiyat, Azerbaycan Sovyet tiyatrosunun geleceği için büyük önem arz eder. Zira, henüz yarım asırlık bir geçmişi olan Azerbaycan tiyatrosu, ilk kez edebiyat ve sanat adamları karşısında ciddi bir sınavdan geçecektir. Cabbarlı'nın *Sevil* piyesi, konusunun güncel oluşuyla, fikri dolgunluğuyla ve Azerbaycan hayatını realist bir şekilde yansımasıyla beğeni kazanır ve takdir edilir.

Cabbarlı, olimpiyat boyunca, Moskova'da birçok sanatçı, yazar ve yorumcuyla görüşür; tiyatro sanatı hakkında anlatılanları, yorumları ve eleştirileri dikkatle dinler. Bu arada, Leningrad gibi bazı büyük şehirleri görme fırsatını bulur. Bu olimpiyattan kendi payına edindiği izlenim, Azerbaycan'da Sovyet tiyatrosunun gelişimi için daha güncel realist eserler yazması gerektiğidir.

Bolşevik devrimiyle beraber yeni toplum kuruluşu şehirlerde nispeten kolay gerçekleşmekte, insanlar eğitime, çağdaşlaşmaya, gelişmeye ve fabrikalara yönelmektedir. Kırsal kesim için aynı sözleri söylemek pek mümkün değildir. Zira, merkezlerden uzaklaştıkça devrimin etkisi azalmakta, dolayısıyla, azalan nüfuzuna rağmen varlığını sürdüren feodalizm ve dinî fanatizm farklı görüntülerle çağdaş hayatın ve yeni dünya kuruluşunun önünde engel olarak durmaktadır.

Devrimin ardından kaleme alınan bazı hikâye ve piyeslerde köy hayatı ve kırsal kesimde sürüp giden çetin mücadeleler dile getirilmişse de, ya ihtilâlden önceki köy hayatı betimlenmiş ya da realist unsurlarla yeterince zenginleştirilememiştir.

Ebdürrehim Bey Hagverdiyev (1870-1933)'in *Ağaç Kölgesinde* (1926) ve *Köhne Dudman* (1927) adlı piyesleri, ihtilâl arefesinde feodal-köylü mücadelesi ve Sovyet hâkimiyetinin kurulmasıyla ilgili olarak kaleme alınır (Arif, Babayev, Gasızmzade, 1967:162). Adı geçen yazarın *Gadınlar Bayramı* (1928) adlı eserinde, köydeki geri

kalmışlığa ve kadın hukukunu hiçe sayan gerici zihniyete karşı mücadele yürütülür (Mirehmedov vd, 1966:60). Necef Bey Vezirov (1854-1926)'un *Musibeti Fehreddin* adlı eserinde köy hayatı dramatize edilir (Ceferov, 1968:153). Celil Memmedguluzade'nin (1866-1932) *Yığıncaq* piyesi konusunu yeni Sovyet hayatından alır. Köylülerle yeni düzenin düşmanları arasındaki mücadeleler betimlenir (Hacıyev ve Dadaşzade, 1969:33). Abdulla Şaik'in *İldırım* (1927) adlı piyesi de yine sosyalizmle ilgilidir. Hadiseler XX. yüzyılın öncesinde köy toplumundaki sınıf mücadelesi üzerine kuruludur. Şemseddin Abbasov'un (1906-1975) *Gelebe* (1931), Süleyman Rüstem (1906-) ve Hacıbaba Nezerli'nin (1895-1939) *Yangın* (1932) piyesleri doğrudan doğruya yeni Sovyet köyünün inşasıyla ilgilidir (Arif vd, 1967:175-176).

Sosyalist realizm yolunda önemli adımlar atmış olan Cabbarlı da köy hayatını dramatize eden edebî gelişmelere kayıtsız kalmaz. *Sevil* dramında Azerbaycan kadınının özgürlük ve üretime katılma mücadelesinde somut çözüm yollarını ortaya koymakla önemli bir atılımı yapmış olsa da, eserin sadece şehir hayatı ve şehir kadınının aydınlanmasıyla sınırlı kalması bir başka eserin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Nitekim, Cabbarlı, kırsal kesimin gerici zihniyetten arındırılarak köy insanının aydınlanmasına yönelik *Almas* (1930) piyesini kaleme alır.

Piyesin kadın kahramanı Almas, fikirlerinden ve ideallerinden taviz vermeyen, onurlu bir köy öğretmenidir. Kadın özgürlüğünün ekonomik bağımsızlıktan geçtiğine yürekten inanmakta ve kadınları ısrarla fabrikalarda çalışmaya davet etmektedir.

Almas'tan sonra Cabbarlı, 1931'de konusunu halkların dostluğundan alan ve Azerbaycan edebiyatının proleter enternasyonalizm konusunda en önemli eserlerinden biri olan *1905. İlde* adlı eserini bitirir. Eser, Azerbaycan halkının geçmişinde, 1905 yılında cereyan eden çok önemli bir olaya ışık tutmaktadır: Azerbaycan'da canlanan devrim hareketini engellemek amacıyla Rus Çarı, Azerbaycan Türkleriyle Ermeniler arasında nifak çıkartmak için bölgedeki adamlarına görev vermiştir. Geçmişte, barış içinde yaşayan bu iki toplum, Azeri ve Ermeni feodallerinin de desteğiyle kurulan komplolarla birbirine düşürülmüş ve katliamlara sebep olunmuştur. Böylece, Çar hile ve desiseyle amacına ulaşmıştır.

Cabbarlı, tiyatroya, her yıl en az bir eser kazandırmaya çalışır. Batılı ve Rus yazarların bazı eserlerini çevirir ve sahnelenmesine ön ayak olur. Böylece, Shakespeare'in *Otello* (1604), Beaumarchais'nin (1732-1799) *Figaro'nun Düğünü* (1784), Rus drama yazarlarından

Aleksandr Afinogenov'un (1904-1941) *Korku* (1930), Slavin'in *İntervensiya* adlı eserlerini Azerbaycan Türkçesine kazandırarak tiyatrodan oynanmasını sağlar.

1932 yılında yazdığı *Dönüş* adlı piyesinde, Moskova'da tiyatro tahsilini tamamladıktan sonra, Azerbaycan'a dönen bir gencin gericilikle mücadelesini anlatır. Bu eser, Komünist Partisi'nin önderliğinde gelişen Sovyet edebiyatı ve tiyatrosundaki gelişmeleri, sanatın hayatla giderek daha çok yakınlaşmasını ve sosyalizmin topluma benimsetilmesi için yapılan hizmetleri dile getirir. Cabbarlı'ya göre yazar, sosyal hayatla iç içe olmalı, toplumun nabzını tutabilmeli, sosyalizmin coşkusunu yaşayabilmelidir. Yazar, ancak bu şekilde başarıya ulaşır, aksi takdirde, yazdığı veya tasvir ettiği olaylar toplumu etkileyemez, dolayısıyla toplumun gelişimine bir katkıda bulunamaz.

Eylül 1932'de tamamladığı *Yaşar* adlı piyesiyle, Cabbarlı, kendisinin Sovyet gerçekliğine ve sosyalizme inanmış bir yazar olduğunu bir kez daha gösterir. Düşman vaziyeti anlayarak, taktik değiştirmiş, kolhozlara karşı açıktan hücum etmeden, gizli çalışmaya başlamıştır (Arif, 1954:93) diyen Stalin'in sözlerine dayanarak, Cabbarlı, kolhoz düşmanlarının yeni ihanet yöntemlerini ifşa eder ve Sovyet yurttaşını bunların taktik ve plânlarına karşı uyanık olmaya çağırır.

Cabbarlı, bu eserinde, sosyalizmin kuruluş aşamasında gizlenmeyi başaran rejim karşıtlarının yok edilmesi için yapılan mücadeleyi, gerçekçi bir anlatımla yansıtır.

1927-1928 yıllarında sinemaya da ilgi duyan Cabbarlı, bu sanat dalıyla ilk kez 1928'de, Mirze Feteli Ahundof'un vefatının 50. yılı münasebetiyle, Ahundof'un *Sergüzeşti-merdi-hasis* veya *Hacı Kara* (1852) adlı komedisinin senaryosunu yazarak tanışır. İki yıl sonra *Sevil* piyesini senaryoya dönüştüren Cabbarlı, *Sevil* filminin çekimine kendisinin de katkıda bulunması için sinema idaresinden davet alır. *Sevil*'in başarılı olmasından sonra Cabbarlı, *Almas* ve *1905. İlde* piyeslerinin senaryolarını yazarak, sonuncusunun rejisörlüğünü de bizzat kendisi yapar (Arif, 1954:88-89). Opera sanatına da ilgisiz kalmayan Cabbarlı, henüz çok genç iken *Sitare* adlı bir libretto yazar. *Şahsenem* operasının librettosu ve metni de kendisine aittir.

1933 yılında, Azerbaycan tiyatrosunun 60. yılı münasebetiyle çeşitli anma toplantıları düzenlenir. Sovyet hükümeti, Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği'ne dahil edilmesiyle sosyalizme ve sosyalist öğretilere uygun eserler veren Cabbarlı'nın yaptığı hizmetler

karşılığında ona *ince sanat hadimi* unvanını verir (Arif, 1954:101-102).

Cabbarlı, mürteci ve burjuva olarak adlandırdığı yazarlara karşı amansız bir mücadele vererek bunları her fırsatta toplum düşmanı olarak ilân eder. 1934'te düzenlenen 1. Azerbaycan Sovyet Yazarları Kurultayı'nda, henüz tecrübesiz bir yazar iken, Mirze Memmedali Sidgi'nin evinde düzenlenen edebiyat sohbetlerinde sık sık bir araya geldiği (Sidgi, 1960:42), fikirlerinden yararlandığı, ilham ve feyz aldığı Hüseyin Cavid'i düşüncelerinden ve yazdığı eserlerden dolayı şiddetle eleştirir, burjuva ve irtica yanlısı olmakla suçlar (Arif, 1954:102-103).

17 Ağustos 1934'te 1. Sovyet Yazarları Kurultayı'na davet edilir ve kurultayın riyaset heyetiyle, Yazarlar Birliği'nin idare heyetine ve riyaset heyetine üye seçilir. Afganistan halkının dış güçlere karşı verdiği mücadeleyi anlatmayı düşündüğü *Afganistan* piyesi üzerinde çalışmaya başlar; ancak, eserini tamamlayamaz.

Cabbarlı, 31 Aralık 1934'te, geçirdiği bir kalp krizi sonucunda vefat eder. Cenaze törenine ilim ve sanat adamları, yazarlar, öğretmenler, öğrenciler, işçiler kısaca her kesimden geniş halk yığınlarının katılımıyla, 2 Ocak 1935'te Fehri Hiyaban'da defnedilir. Her yıl 2 Ocak günü kabri başında anılmaktadır.

Sanatı

Cabbarlı, ilk eseri olan *Vefalı Seriyje*'den itibaren kaleme aldığı her eserinde ilke olarak “sanat hayat içindir” veya “sanat halk içindir” nazariyesine sıkı sıkıya bağlı kalır.

Yazara göre, sorunların teşhisinde toplum mühendisi gibi hareket ederek gözlemler yapmak ve analitik çözümler üretmek esastır. Bu düşünceden hareketle, burjuva zihniyetinin tezahürü olarak nitelendirilen “sanat sanat içindir” (Oruceli, 1961:68). nazariyesini reddeder. O, burjuva edebiyatı veya mürteci edebiyat olarak adlandırdığı, halkın sorunlarını ve bu sorunların çözüm yollarını ortaya koymayan, realist betimlemelerden uzak, sunî ve şatafatlı soyut söylemlerle halktan kopuk, halka yabancı olan bir sanat anlayışını hiçbir zaman tasvip etmez. Sanatçı, her şeyden önce topluma ışık tutma ve onu çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırma görevini ifa etmekle yükümlüdür. Bu bağlamda, “Cabbarlı bir Sovyet yazarı olarak halkın hayatında ortaya çıkan büyük sosyal hadiselerin mahiyetini düzgün kavramış ve realist boyalarla betimlemiştir.” (Vezirova, 1960:13.) Ayrıca, toplumu müspet tesir altında bırakmak için “eser aynı zamanda, hem seyircinin şuuruna, hem de duygularına değil,

yalnız Şuuruna tesir etmek için yazılırsa bu sanat değildir” (Ceferov, 1968:255-256) anlayışını savuna gelmiştir. Bu anlayış, Cabbarlı'nın sosyalist realizm düsturuyla kaleme aldığı eserlerinde açıkça görülür.

İçinde yaşadığı toplum, Cabbarlı için gerçek bir edebî malzeme hazinesidir. Dolayısıyla, toplumsal sorunların ifade edilmesinde bu hazineye müracaat eder. Yazarın sanat anlayışına malzeme olan ve ona yön veren unsurları iki gruba ayırmak mümkündür.

a. Sosyal Yapı

Toplumun gelişmesini engelleyen dinî fanatizm yanında hak, hukuk, adalet, eşitlik ve özgürlük kavramlarının pek yerli yerine oturmadığı feodal dönemde aile ilişkileri, gelenek ve görenekler, mülkiyet hırsı, din istismarı, kadın özgürlüğü gibi temalar Cabbarlı'nın vazgeçemediği malzemeler olur.

Sosyal münasebetlerin bu temalar üzerine şekillendiği bir toplumda, aksayan yönlerin tespit edilmesi ve eleştirilmesi, Cabbarlı'nın sanata bakış açısını ortaya koymasında ilk önemli merhaleyi oluşturur. Ona göre sanat, toplumun sorunlarını ortaya koymaya ve çözüm yollarını göstermeye aracılık eden bir faaliyetler silsilesinden başka bir şey değildir. Sanat, doğrudan doğruya topluma yönelik olmalı, yöneldiği kitleyi etkileyebilmek için akıl, duygu ve teknoloji sacayağından maharetle yararlanmalıdır. Bu anlayış çerçevesinde, Cabbarlı en katı gerçekleri ve toplumun yüz yüze kaldığı sorunları dile getirirken duygusallığı asla ihmal etmez. Ancak, seyirciyi ağlatmak veya çok güldürmek de makbûl değildir. Ona göre, drama yazarı seyircinin tansiyonunu kontrol altında tutabilmeli, onların duygularına hükmedebilmelidir (Abasov, 1969:427). Bundan amaç, verilmek istenen mesaj veya mesajların hedefine tam ulaşmasını sağlamaktır.

Yazarın, *Vefalı Seriyeye* ve *Solgun Çiçekler* gibi iki naif eserinde, toplumu kışkacına alan menfî gelenekleri ve mal düşkünlüğünü yererken romantizmi ön plânda tutması realizmden uzak kaldığı anlamına gelmez. Cabbarlı'daki duygusallık, bu iki eserin yanı sıra, Turancı fikirleri benimsediği dönemde kaleme aldığı *Trablus Muharibesi* ve *Edirne Fethi* piyeslerinde de ağırlıklı yer tutar. Aynı şekilde, ilk dönem eserlerinden olan *Nesreddin Şah*'ta da olay örgüsünü romantizm şekillendirir. Ancak, Cabbarlı'nın hiçbir zaman göz ardı etmediği bir olgu olan “hayattan ders çıkarma” veya “hayatı yaşanır kılma” felsefesi en sade düşüncelerle kaleme aldığı eserlerinde dahi varlığını hep korur. O, başlangıçta, toplumun aynası durumundadır. Toplumun aksayan yönlerini mercek altına almakta ve

sorunları gün ışığına çıkarmaktadır. Zira, Cabbarlı'ya göre edebiyatla uğraşmak bir misyonu ifa etmekle eş anlamlıdır. Bununla birlikte, ortaya koyduğu sorunları çözümlenecek fikrî ve edebî olgunluğa henüz yeterince sahip olmadığından, ilk döneminde kaleme aldığı eserlerinde sadece basit teşhisle yetinmek durumunda kalır.

b. Parti Münasebetleri

1920'den sonra Azerbaycan'da tesis edilen yeni rejim idarî değişiklikler yanında kültür ve edebiyat dünyasında da bir takım yeni oluşumların ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Partinin yazarlardan talep ettiği, sosyalizmin muhkemleşmesine yönelik edebî faaliyetler çerçevesinde Cabbarlı, *Aydın* ve *Ogtay Eloğlu* piyeslerinde izleri görülen sosyalist realizm doğrultusunda eserler vermeye başlar. “Bu realizm, her şeyden evvel, hayat ve muhit hakikatlerinin edebî sanattaki tezahürüdür.” (Vurgun, 1972:305). Cabbarlı bu kanaati, *Sosyalizm Realizmi İle Yoğrulmuş Dramaturgiya Uğrunda* adlı makalesinde şöyle ifade eder: “Artık sanatkâr, umumi ifadeler ve şuarlarla, cansız, gürültülü cümlelerle vaziyeti kurtaramaz. O, hayatı öğrenmeli, hayattaki bütün karakter, tip ve hatta bir çoklarının göremediği momentî görmeli, bu hayatta mücadelenin mânâsını anlamalı ve onları cesur ve nefis betimlemelerle edebî şeklin, temimin ve aydınlığın hak ettiği mevkie ulaştırmalıdır.” (Abasov, 1969:422-423). Yazar, aynı adlı makalesinde tekniğin benimsenmesi gereğinden bahisle, sanatla meşgul olan her insanın kullanacağı malzemenin özelliklerini bilmesini şart koşar.

Yeni dönemle birlikte Cabbarlı'nın edebî malzeme hazinesine *Aydın* piyesiyle burjuvazi, işçi, grev ve septisizm; *Ogtay Eloğlu* ve *Dönüş* piyesleriyle tiyatro; *Od Gelini* piyesiyle vatan sevgisi, ateizm, cinsel özgürlük; *Sevil* piyesiyle eğitim ve kadın özgürlüğü; *Almas* piyesiyle kolhoz; *1905. İl* piyesiyle halkların kardeşliği; *Yaşar* piyesiyle bilimin ve teknolojinin gücü dahil olur. İkinci dönem ve olgunluk döneminde kaleme aldığı “piyeslerinde esas mevzu insanlar arasındaki haksızlık ve zulüm olsa da, yazarın hadiselerle bakış açısı ve edebî in'ikas vasıtaları hayli değişir. Müellif artık bütün felâketlerin asıl sebebini insanların fitratında, tabiatın ezeli kanununda değil, insanların arasında kurulan sosyal münasebetlerde aramaya başlar. Onun itirazı ve heyecanı artık lekeli vicdanlara, nefis ve şöhret düşkünlerine karşı değil, özel mülkiyet anlayışına göre kurulan yönetime ve sosyal münasebetlere karşıdır. O, artık merhamete, şefkate, pişmanlık ve tövbeye davet etmez; nefrete, isyana çağırır, her tür maske ve perdeyi yırtar, amansızca ifşa eder.” Arif, 1944:30).

Eserlerinde *eski* ile *yeninin* sürekli çatışması ve finalde *yeninin* galip gelmesi Cabbarlı sanatının en belirgin özelliklerinden biri olur. Bunu yaparken, bilinçli ya da bilinçsiz, bazı eserlerinde, yer verdiği kesimleri aşağılayan bir davranış sergiler. Zira, bu eserlerdeki mağdur insanlar, zulümden kurtulmak için her zaman bir kahramana, bir kurtarıcıya mahkûm edilirler. Bu durum *Ogtay Eloğlu, Sevil, Almas, Od Gelini* ve *Dönüş* piyeslerinde açık bir şekilde görülür. Cabbarlı'nın bu tutumunu, ülkemizde aynı anlayışla yazılan köy romanları ve piyeslerinin önemli bir kısmında da görmek mümkündür. Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi köy romanları üzerine kıymetli bir eser kaleme alan Prof. Dr. Ramazan Kaplan, âdeta bir gelenek haline gelen bu durumun ülkemizdeki yansımalarını "sığ bir gerçekçilik peşinde olan popüler edebiyat örnekleri" olarak yorumlar (1997:559).

Öte yandan, Rus realist sanatına derinden vâkıf olması, Cabbarlı'nın realizm anlayışının şekillenmesinde proleter mânâda olumlu tesir gösterir (Esedullayev, 1975:62). Yine de, Cabbarlı, 1924'te kaleme aldığı *Azerbaycan Türk Edebiyatının Son Vaziyeti* adlı makalesinde Rus edebiyatının Azerbaycan edebiyatı üzerindeki tesirinden bahsederken, ondan etkilenen yerli yazarların "halka yüksekte baktıkları ve giderek onu büsbütün anlamamaya başladıkları için onun [halkın] yarattığı halk edebiyatına da kıymet vermiyor, ondan zevk alamıyorlar" (Abasov, 1969:344) der. Yazar, Mirze Feteli Ahundof'u bu yargıdan istisna tutar. Zira, ona göre, "Ahundof, her ne kadar Rus edebiyatının tesiri altında olsa da büyük bir sanatkâr marifetiyle eserlerinde Azerbaycan hayatını aksettirmiştir." (Abasov, 1969:344). Ahundof'tan önemli oranda etkilenen Cabbarlı da, Rus ve İngiliz edebiyatından edindiği bilgi ve kültür birikimini kendi halkının yararına sarf eder.

Eserlerinde Yapı ve Teknik

Cabbarlı, her şeyden önce gözlemci bir yazardır. Sosyal içerikli hadiseleri ve etrafında gördüğü veya duyduğu şahısları tiyatroya taşımakta bir hayli başarılıdır.

Yazarın ilk dönem eserleri, genellikle, feodalitenin, menfi gelenek ve göreneklerin, din ve nüfuz istismarının ifşa edilmesine yöneliktir. Bu eserlerde aşk, sevgi, yoksul insanların geçim kaygısı, toplumdaki yaygın rüşvet, zengin olma tutkusu ve adaletsizlik gibi temalar ön plana çıkar. Sorunların çözümlenmesinde eğitim, hümanizm ve toplum iradesinin öneminden bahsedilir. Ancak, şuurlu bir direniş ve baş kaldırımın izleri henüz görülmemektedir.

Cabbarlı, ikinci dönemine *Aydın* piyesiyle adım atar. Bu eserinde, basit teşhislerin ve olumsuzlukların yanında patron-işçi münasebetleri, direniş ve grev gibi daha farklı konulara yer verir. Bir başka ifadeyle, sosyal sorunların içine ideolojik sorunları da dahil eder ve ülkede gelişmekte olan kapitalizme karşı direnişin ilk somut adımlarını atar. Öte yandan, daha önce, din adamlarının istismarcı tutumlarını eleştirmekle yetinirken, *Aydın*'da din ve Tanrı kavramlarına karşı menfi bir tavır takınır.

Yazar, toplumun gelişmesi yönünde ortaya konacak faaliyetler zincirinden sanatı dışarıda tutmaz. Bu bağlamda tiyatro önemli bir mekân olarak görülür ve tiyatronun sorunlarına yönelik olarak *Ogtay Eloğlu* piyesini kaleme alır. Eserin hazırlanışında kendi muhitindeki gözlemlerinden yararlandığına şüphe yoktur. Ancak, Azerbaycan tiyatrosunu yakından tanıyan Cabbarlı, tiyatrodaki eksiklikleri göstermeyi amaçlarken, eserin kahramanı olan Ogtay'ı yaşanmamış bir aşka feda ederek, öfke ve gururun sanatın önüne geçmesine sebep olur.

Cabbarlı, zaaf olarak yorumladığımız bu tutumundan olgunluk döneminde kaleme aldığı eserlerinde kurtulmuş gibidir. Bu dönemde ortaya konulan sorunlar karşısında artık Seville, Almaslar, Elhanlar, Gülsabahlar mücadele etme yöntemini seçmişlerdir. Ülkenin ve toplumun kalkınmasına yönelik sosyal konular ve daha donanımlı karakterler olay örgüsü sağlam ve amaca daha çok hizmet eden eserlerin ortaya çıkmasını sağlar. Cabbarlı'daki bu gelişmede Azerbaycan'nın siyasal yapılanmasındaki değişikliğin rolünü göz ardı etmemek gerekir. Zira sosyalizmin edebiyat adamlarından talep ettiği hizmetler vardır ve Cabbarlı bu doğrultuda eser vermeyi bir vazife olarak görmekte tereddüt etmemektedir.

Yazarın eserlerinde sürekli edilgen bir görüntü veren kadın, aydınlanmanın ve erkeğin hegemonyasına baş kaldırımın ilk örneğini Sevil'le başlatır. Sosyalist toplumun kadınına kişilik kazandıran eylemler zincirinin ilk halkası eğitimidir. Eğitim almış kadın *Sevil*, *Almas* ve *Dönüş* piyeslerindeki kadın karakterler gibi şuurlu ve güçlüdür, hedefleri ve idealleri vardır.

Cabbarlı'nın bu dönem eserlerinde eylem, söylemin önüne geçmiştir. Yazar, sürekli mücadele içinde olan, zaaflarından arınmış kadın karakterlerinin, kişilikli tavırlarıyla toplumsal simgeler gibi algılanmasına çaba sarf eder. Bu itibarla, Sevil ve Almas sosyalist kadını sembolize ederken, *Dönüş*'te Gülsabah kadının tiyatrodaki, dolayısıyla sanat dünyasındaki yerini belirlemeyi amaçlar.

Yazarın eserlerindeki şahısların bir çoğu gerçek kişilerdir. *Almas* piyesinde yer alan Fatmansa, yaz aylarında gittiği Şurabad köyünde yaşayan köy ebesi Şerebanı'dan başkası değildir. Her iki kadında da tipik benzerlikler göze çarpmaktadır. Aynı şekilde, Hacı Ehmed de Şurabad'da yaşayan Hacı Eşref'tir. Piyesin konusu da adı geçen köyde yaşanan bir hadiseden alınmıştır (Cabbarlı, 1960:55-57).

Cabbarlı, eserlerinde kullandığı coşkulu söylemler, sürekli eylem, mücadele ve güçlü karakterler gibi özellikler dışında psikolojik şok yöntemine de ağırlıklı yer verir. Bu durum, daha çok, eserlerin bitiminde kendini gösterir. *Solgun Çiçekler*, *Aydın*, *Oğtay Eloğlu* ve *Od Gelini* intihar veya cinayetle sonuçlanırken, *Sevil*, *Almas*, *Yaşar* ve *Dönüş* gibi piyesleri yazarın düşünce yapısına uygun bir şekilde gelişme göstererek toplumu yönlendirmeyi amaçlayan dikkat çekici eylem ve söylemlerle son bulur. Çadrasından çıkan Sevil'in sosyalizme gittiğini söylemesi, *Od Gelini*'nde Elhan'ın "Yoktur Allah" diyerek intihar etmesi, sosyalizme ve ateizme henüz yabancı olan toplumu psikolojik şoka sokma amacını taşımaktadır.

Sonuç olarak, Cabbarlı, özellikle olgunluk dönemindeki *Sevil*, *Almas*, *Yaşar* ve *Dönüş* gibi piyesleriyle sosyo-ekonomik gelişme arzusunun topluma edebiyat aracılığıyla verilmesini hedefler. Cabbarlı'nın piyeslerinde kullandığı tiyatro tekniği, konu seçimiyle ilgili olarak, gittikçe gelişme gösterir. Piyeslerinin konuları gibi temaları da genellikle güncel ve evrenseldir. Olay örgüsündeki ara ve ana duvarları *** oluşturan münasebetler, önceleri karmaşık ve şatafatlı iken, daha sonra gözle görülür bir şekilde sade ama son derece etkili diyaloglarla kurgulanır. Böylece olay örgüsüne ustaca monte edilen gerçek hadiseler ve gerçek şahıslar Cabbarlı'nın tiyatro tekniğiyle de bütünleşerek, özellikle yazarın olgunluk dönemine ait eserlerinde toplumu aydınlatıcı bir rol üstlenirler.

Tiyatro Sanatına Getirdiği Yenilikler

Toplumsal sorunların teşhisi ve çözümünde edebî bir görevi yüklenmesi gereken tiyatro, yeni rejim ve yeni yapılanma felsefesi doğrultusunda yeniden gözden geçirilmelidir. Bu amaçla, tiyatro

---

*** "Münasebet, ara duvar ve ana duvar" terimleri, Kenan Akyüz'ün *Finten* adlı makalesinde geçmektedir. (Akyüz, Kenan, "Finten", *Türkoloji Dergisi*, I, 1, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964.) Bu terimleri aşağıdaki anlamlarıyla biz de çalışmamızda kullanma ihtiyacı duyduk: **Münasebet**: Bir tiyatro eserinde vakayı oluşturan silsilenin en küçük bölümü. İki veya daha fazla şahıs arasında geçen diyalog. **Ara duvar**: Olay örgüsü içinde bir veya daha fazla münasebetten oluşan küçük bölüm. **Ana duvar**: Olay örgüsünün ara duvarlar vasıtasıyla biçimlenmesinde doğrudan etkili olan bölüm.

repertuarında burjuva sanatıyla ilgili eserleri ayıklamak ve repertuarı proleter eserlerle takviye etmek zorunludur.

Eserin sahneye uygulanması aşamasında üzerine büyük iş düşen sahne rejisörü yeniliğe açık, bilgili, görgülü ve toplumsal sorunlara duyarlı olmalı, sahne heyecanı ve coşkusu oyunculara vermeyi bilmelidir. Bu bağlamda, bir eserin sahnelenmesinde emeği geçen ressamından ışıkçısına kadar her sahne görevlisinin yeni oluşuma inanan şuurlu insanlar olması gerekir.

Yazar, bu düşüncelerinin önemli bir kısmını *Dönüş* piyesinde Gülsabah karakterinin aracılığıyla başarılı bir şekilde dile getirir. Tiyatro çalışanlarına olduğu kadar, yazara da önemli görevler düşmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Cabbarlı, sosyal sorunların çözümüne yönelik düşüncelerini, çoğu zaman gerçek hayattan aldığı canlı ve güçlü karakterler aracılığıyla ortaya koyar. Bu karakterler egemen unsurlarla sürekli bir çatışma içindedir. Boyun eğmek, yazarın idealizmiyle bağdaşmadığı için mücadele sürekli. Bu durum, ilk dönem eserlerindeki karakterlerde pek belirgin değilken, sonraki dönemlerde kaleme aldığı eserlerinde zirveye çıkar ve Cabbarlı'nın sanat anlayışının önemli bir parçası hâline gelir. Özellikle Elhan ve Almas karakterleri çatışmanın ve güçlü iradenin sembolü olur.

Müspet karakterlerin tiyatroya getirdiği mücadele ruhu menfi karakterlerin egemenlik dürtüsünü güçlendirir. Dolayısıyla, Cabbarlı'nın piyeslerinde hareketlilik ve canlılığın yanı sıra, çatışmaların boyutu da görkemlidir. Pek tabii ki heyecan, coşku ve beklenti hiç sona ermez.

Sonuç itibarıyla, yüzünü topluma ve onun sorunlarına çevirmiş bir yazar olarak, Cabbarlı realiteden hiçbir vakit ayrılmaz. Kaleme aldığı her şiir, hikâye ve piyesinde ya bir sorunu teşhis eder, ya da teşhis ettiği sorunlara sosyalist realizm çerçevesinde çözüm yolları getirir. Yazar, bu yönüyle *ideolojik yazar/parti yazarı* görüntüsü vermesine rağmen, toplumun aydınlanmasına yaptığı katkılar onun bu yönünün göz ardı edilmesine yol açar. O, edebiyata miras bıraktığı “Sürekli devinim, sürekli mücadele, sürekli gelişme” düsturuyla Azerbaycan edebiyatının unutulmaz simaları arasına girer.

Dil ve Üslûp

Cabbarlı, daha önce ifade edildiği üzere, “sanat halk içindir” anlayışına sıkı sıkıya bağlıdır. Dolayısıyla, eserlerinin dili, içinde yaşadığı toplumun dilidir. Ona göre, doğru anlaşılacak en önemli unsurlardan biridir.

Özellikle olgunluk döneminde ürettiği eserlerinde fikirlerinin ve vermek istediği mesajların süslü, karmaşık ve anlaşılmaz satır aralarında kaybolup gitmesine izin vermez. Bu amaçla, eserlerinde kullana geldiği dil son derece sadedir. Üslûbu ise zaman zaman sloganlaşan, zaman zaman felsefi bir kisveye bürünen söylemleriyle oldukça görkemli, sürükleyici ve düşündürücüdür. Yine de, bu ihtişam içinde yapmacıktan uzak bir sadelik gizlidir. Dramaturgun dil ve üslûp özelliklerini daha ayrıntılı tahlil etmek için drama yazarlığında geçirdiği evreleri ayrı ayrı değerlendirmek daha isabetli olacaktır.

a. İlk Dönem Eserlerinde Dil ve Üslûp

Yazarın çıraklık dönemi denebilecek bu dönemde kaleme aldığı *Vefalı Seriyeye*, *Solgun Çiçekler*, *Trablus Muharibesi* ve *Edirne Fethi* piyeslerinde dili sade ve anlaşılır olmakla birlikte diyaloglar, monologlar ve iç monologlar zaman zaman gereğinden fazla uzun ve heyecan unsurundan mahrumdur.

Uzun söylemlerle süslenen bu eserlerde mesajın göz ardı edilmesi, hatta verilmemesi tehlikesi vardır. Yazar, âdeta mesajdan ziyade üslûp ihtişamına öncelik veren bir görüntü sergiler. Bu yönüyle *Solgun Çiçekler* piyesi önemli bir örnek teşkil eder. Realiteden yola çıkarak kaleme aldığı bu eserinde servet hırsının sebep olduğu facialarla sonuçlanan ihtirası, ahlâksızlığı ve sosyal yozlaşmayı eleştirirken, uzun cümlelerden oluşan şatafatlı söylemler okuyucu/seyircinin dikkatini dağıtarak eserin asıl vermek istediği mesajı gölgeler.

Güçlü bir sezgi ve kavrama yeteneğine sahip olan Cabbarlı, yaratıcılığını gölgeleyen bu tür söylemlerden kısa sürede vazgeçer. Sorunların teşhis ve çözümüne yönelik daha kısa ve daha etkili söylemler geliştirir.

b. Olgunluğa Geçiş Döneminde Dil ve Üslûp

Aydın ve *Oğtay Eloğlu*, yazarın ilk ciddî eserleridir. Burjuva ahlâkının düşüklüğünü ifşa etmesi yanında, onunla mücadele yollarının ilk somut adımlarını da atan *Aydın* piyesi, eserin kahramanı Aydın'ın tereddütleri ve içinde yaşadığı kaotik bunalımlarıyla felsefi bir görüntü sunar.

Dilin anlaşılır olmasına karşılık, eserde iç çatışmaların yoğunluğundan ve çeşitliliğinden kaynaklanan bir üslûp karmaşası vardır. Bir başka ifadeyle, Aydın'ın ruhsal durumuna göre değişen düşünceleri üslûbuna da yansır. Varlık, kâinat ve hakikatler üzerine düşüncelerini açıklarken ciddî ve saldırgan bir üslûp kullanır.

Gültekin'in ihanetine şahit olduktan sonra kurduğu münasebetlerde alaycı ve her şeye boş veren bir tavır gözlemlenir. Eserin son sahnesinde kurulan Aydın-Gültekin münasebeti ise hüznün, pişmanlık, sevgi ve merhamet motifleriyle süslenen duygusal bir üslûbun ortaya çıkmasını sağlar.

Aynı ifadeleri *Ogtay Eloğlu* için de söylemek yanlış olmaz. Farklı bir konuyu ele almasına rağmen, Aydın'la Ogtay arasındaki kişilik benzerliği Ogtay'ın da benzer davranışlar sergilemesine yol açar. Öte yandan her iki piyeste de zaman zaman Rusça kelimelere yer verilmesi ülkedeki rejim değişikliğinin yarattığı kaos ortamından kaynaklanmış olabilir.

Genç yazar her iki piyesinin finalini de topluma ümit verecek mesajlarla bitirmekten henüz uzaktır. Burjuva ahlâkıyla mücadele eden Aydın ve burjuvanın kurbanı olan Gültekin intihar ederek hayatlarına son vermişler; Ogtay ise katil olmuştur. Bu karamsar ve menfi sonuç *Solgun Çiçekler*'de de kendini gösterir. Her üç eserin ortak finali mücadeleyi yürüten karakterlerin, Cabbarlı'nın düşünsel gelişimine koşut olarak yeterince güçlenmediğinin göstergesidir.

c. Olgunluk Döneminde Dil ve Üslûp

Yazar olgunluk dönemine *Od Gelini* piyesiyle adım atar. Bu dönemde kaleme aldığı eserlerinde sorunların teşhisi yanında çözüm üretmekte de belirgin bir gelişme gösterir. Müspet ve menfi karakterler güçlenmiştir.

Güçlü karakterlerin bir arada bulunduğu bir ortamda çatışmanın güçlü olması kaçınılmazdır. Bu çatışma üslûba da yansır. Dil her zamanki gibi sadedir. Diyaloglar oldukça kısa, etkili ve mânâlıdır. Örneğin "*Almas*'ta pasif bir diyalog yoktur, herhangi bir karakterin her sözünün ardında bir hareket, bir iş vardır." (Aslanov, 1954: 31). Ancak söylemler son derece katıdır. Karakterler daha şuurlu olduğu için söylemlerine deyim ve atasözlerini dayanak yapmaya başlarlar. Öte yandan menfi karakterlerin, örneğin *Sevil*'de Dilber'in Fransızca ve Rusça, *Dönüş* piyesinde ise Gemer'in sürekli Rusça konuşmasından, Cabbarlı'nın şuuraltında Ruslara gizli bir düşmanlık beslediği kanaatini çıkarmak yanlış sayılmaz. Zira, bu iki menfi karakter Sevil ve Gülsabah'ın en büyük rakipleridir ve Rusça konuşmaktadırlar. Aynı şekilde, *Sevil*'de Ebdülebey'in ve *1905. İlde* piyesinde Bahadır Bey'in Osmanlıca tamlama veya kısa kısa cümlelere müracaat etmeleri de bu çerçevede değerlendirilebilir. Ancak bu durum, Cabbarlı'nın Rusçayla ilgili düşüncelerini perdelemeye yönelik gibidir. Zira, bu şahısların düşmanlık tavırları

sergilememeleri ya da rollerinin zayıf oluşu bu kanaati güçlendirmektedir.

Müspet karakterlerin dilinde zorunlu hâller dışında yabancı kelimelere tesadüf edilmez. Onlar, Azerbaycan Türkçesini son derece güzel kullanan canlı karakterlerdir. *Yaşar* piyesinin bir istisna oluşturması yukarıda ifade edilen görüşün zayıflığına işaret sayılmamalıdır. Eğitimi Moskova'da ve Rus dilinde yapan bir araştırmacının kendi sahasıyla ilgili teknik terimleri bu dille ifade etmesi olağandışı görülmemelidir. Kaldı ki, bu teknik terimler Rusçaya Batı dillerinden geçmiştir.

Yazarın bu dönem eserlerinde bazı şahısların söyledikleri sözle özdeşleşmeleri söz konusudur. *Sevil* piyesiyle başlayan bu gelenek diğer eserlerinin tamamında dikkat çekici bir hâl alır. (*Sevil*) Memmedelibey “*men de hele onu düşünürdüm*”, Babakişi “*Türkün sözü*”; (*Almas*) Şerif “*dakumentalni düzelterem*”, “*Siz bir spakoys olun*”, Mirze Semender “*Gurban olum Mehemmed'in şerietine!*”, Hacı Ehmed “*Beledir, ya geyri-beledir*”, Ocaggulu “*Her binanın bir ustası var, ya yok?*”; (*Dönüş*) Hosmemmed “*Bulvarnan şalvar gafiyelidir, ya yok?*”, “*Tezisdır, antitezisdır*”, Arif Hikmet “*ekspoziya, eksplikosiya, substrat, superdinasıya, suprematizm*”; (*Yaşar*) Emirgulu “*Fenerlerem gözünün altını*”, Hesên “*binaenaley, mamañih*”, İmamyar “*Bele deyil, gardaş oğlu, ya belke men yahşı ganmıram*” İfadeleri bu kişilerle örtüşür. “Cabbarlı, adları da tiplerin psikolojisi, dünya görüşü veya hayat tarzı ile alâkalandırır. Allahverdi'yi İmamverdi'siz, Atakişi'yi Babakişi'siz, Ebduleli'yi Memmedeli'siz tasavvur etmek mümkün değildir. Karşılıklı şekilde her biri diğerinin seciyevî yönlerini tamamlar.” (Zeynalı ve Adilov, 1959:200) Bu tespiti Emirgulu-Şerebani ikilisini de dahil etmek gerekir. Zira, birinin olduğu yerde diğeri de vardır ve hiç bitmeyen atışmaları esere güldürü unsurunun katılmasını sağlar.

Düşüncelerini olay örgüsü içinde karakterlerinin ağzından etraflı bir şekilde okuyucu/seyirciye duyuran Cabbarlı, en etkili ve unutulmaz, en çarpıcı sözünü her zaman finale saklar. Bir üslup özelliği olan bu davranıştan amaç, o konuyla ilgili sözün, yani mesajın en son söz olarak söylenmesiyle okuyucu/seyirciyi düşünmeye davettir.

Böyle bir davranış akla slogancılığı getirirse de, kitleleri hareket geçirmenin en pratik yoludur. Nitekim, *Sevil*'in finalde söylediği “Sosyalizme, fabrikaya! Ben oradan geldim, oraya da gidiyorum. Kadınların azatlık yolu ancak oradadır!” cümlesinin seyirciler

tarafından coşkuyla karşılandığı ve kadınların fabrikalara yöneldiği ifade edilir (Ceferov ve Babayev, 1974:24).

Sonuç olarak Cabbarlı düşüncelerini ifade ederken Azerbaycan Türkçesini esas alır. Dilin anlaşılır olmasında azamî gayreti gösterir. Dolambaçlı ve karmaşık cümleler yerine amaca hizmet eden kısa cümleleri ve realist öğelerle süslenen sade ama etkili bir üslubu yeğler. Özellikle olgunluk dönemine ait eserlerinde kararlılık ve iradenin önemini yüceltir ve sosyalizme olan inancı pekiştirmeye yönelik söylemleriyle topluma kendi düşüncesi çerçevesinde olumlu mesajlar verir.

Sonuç

Cafer Cabbarlı, kısa süren ömrüne rağmen Azerbaycan edebiyatına birçok şiir, hikâye ve dram eser kazandırmış bir yazardır. Edebî faaliyetlerini üç dönem altında incelediğimiz yazarın, sosyal realiteden hareketle, düşünce geliştirmeye başladığını gözlemledik.

Cabbarlı, Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği'nce ilhakından sonra, Komünist Partisi ve Proleter Yazarlar İttifakı'nın kararları çerçevesinde sosyalist realizm doğrultusunda eserler yazmaya başlamakla birlikte, kaleme aldığı eserlerinde romantizmden hiçbir zaman uzaklaşmaz. O, genellikle kadın özgürlüğü, eğitim, ateizm ve sosyalist toplumun oluşma süreciyle ilgili eserlerinde, katı gerçeklerin arasına romantik unsurları büyük bir maharetle ilâve ederek, eserin coşkusunu artırmaya çalışır. Cabbarlı'nın eserlerinde sosyalizmle yaptığı mücadelede yeni düşen feodalizm, kapitalizm ve din kavramı lanetlenirken, kolhoz ve ateizm yoğun duygusal motiflerle yüceltilir. Bu dönemde tenkit, artık giderek yerini tahlile ve çözümlemeye bırakmıştır. Yazar, sosyalist realizm penceresinden gördüğü toplumsal gelişimi engelleyen her düşünce ve eylemi ifşa etmekten ve onlarla savaşmaktan kaçınmaz. Bu mücadelede onun en büyük silahı analitik mantığı, hitabet gücü ve keskin kalemi olur.

Tespitlerimize göre, Cabbarlı'daki bu düşünsel değişimin en önemli sebebi, hiç şüphesiz edebiyat üzerindeki siyasî telkinlerdir. Bir başka deyişle, çerçevesi siyasî kadrolarca belirlenen yeni edebî anlayış, yazarın eserlerinde ısrarla işlenir. Böylece, Cabbarlı, edebî ürünlerinde yeni rejime bol bol methiye düzerek ideolog bir yazar görünümü verir. Bununla birlikte, edebiyat ve sosyalizm dayanışmasını sağlamaya yönelik bu partizanca tutum, tiyatrodaki önemli değişikliklere yol açar: Daha önce, genellikle başka ülke tiyatrolarından veya toplumun sorunlarından uzak romantik ve dar kapsamlı eserlerin sahnelendiği Azerbaycan tiyatrosunda, toplumsal

problematığı ortaya koyan ve giderek, bunu çözümlenmeye yönelik tedbirler geliştiren eserlerin tiyatro repertuarına girmesi öncelikli hâle gelir.

Öte yandan, Cabbarlı'daki düşünsel yaratıcılık ve dinamizm, yazarın Azerbaycan tiyatrosuna güçlü ve mücadeleci ideolog karakterler kazandırmasını sağlar. Ancak, bu, bir çırpıda gerçekleşmez: karakterlerin gelişimi bir sürece bağlı olarak şekillenir. Örneğin *Nesreddin Şah*'ta Ferhad, *Aydın*'da Aydın, *Ogtay Eloğlu*'nda Ogtay karakterleri daha sonra *Od Gelini*'nde Elhan ve *1905. ilde* dramında Eyvaz karakterleri olarak daha güçlü, daha bilinçli tavırlar sergilemeye başlarlar. Kadın karakterler için de aynı sözleri söylemek mümkündür. *Solgun Çiçeklerde* Sara ve *Aydın*'da Gültekin zafere ulaşma başarısı gösteremezken, sosyalist realizm doğrultusunda kaleme alınan eserlerdeki kadın kahramanlardan Sevil, Almas ve Gülsabah daha başarılı görüntü verirler. Böylece, yazar, devamlı gelişme süreci yaşayan karakterlerinin tutum ve davranışlarını idealize ederek, yeni toplumsal oluşumu hızlandıracak düşünce yapısını şekillendirmeyi hedefler. Amacına ulaşmak için, edebiyatı resmî ideolojinin hizmetine sunmaktan kaçınmaz.

Cabbarlı'nın, kaleme aldığı az sayıdaki hikâyelerinde genellikle romantizmin yoğun tesiri altında olduğu görülür. İnsanın fitrî yapısını, sefaleti ve menfî gelenekleri sergilemeye yönelik bu hikâyelerde, yazar olayları abartılı ve zaman zaman sanat yapma kaygısıyla realiteden uzaklaşarak kurgular.

Şiirlerinde inanç, duygusallık ve realite iç içedir. Ancak, ikinci dönemde kaleme aldığı şiirlerinde sosyalist ve ateist düşüncelere sık yer verdiği görülür.

Sonuç olarak, Cafer Cabbarlı, yaşadığı ülkenin gerçeklerine göre hareket eden, ona uygun çözümler üretmeye çalışan bir edebiyatçı olarak dikkatleri çeker.

Yararlanılan Kaynaklar:

- Abasov, Ş. (Tertib edeni) (1969), “*Yeni Mezmun Yeni Forma Teleb Edir*”, *Cafer Cabbarlı, Eserleri üç cildde, üçüncü cild*, Azərbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı.
- Ağayev, E. M., (1988), *Azərbaycan Sovet Edebiyyatı*, Maarif, Bakı.
- Akyüz, K. (1964), “*Finten*”, *Türkoloji Dergisi*, I, 1, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Arif, M. (1944) “*Cabarlı Realizminin Bezi Hususiyetleri*”, *Veten Uğrunda*, Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifacı Neşriyyatı, No:1, Bakı.
- Arif, M. (1954), *Cefer Cabbarlı*, Gızıl Şerg Metbeesi, Bakı.
- Arif, M.; Babayev, H.; GasıMZade, G. (1967), *Azərbaycan Sovet Edebiyyatı Tarihi*, cilt 1, ASSR Elmler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı.
- Aslanov, M. A. (1954), “*Dram Eserlerinin Dilini Tehlil Etmek Metodikasına Aid Be'zi Geydler*”, *Azərbaycan Mektebi Dil ve Edebiyyat Tedrisi*, No 12, Bakı.
- Cabbarlı, S. (1960), “*Cafer öz eserleri üzerinde neçe işleyirdi*”, A. Gündüz (Ed.), *Cafer Cabbarlı Hakkında Hatıralar*, Gızıl Şerg Metbeesi, Bakı.
- Ceferov, C. (1960), *Cefer Cabbarlı*, Gızıl Şerg Metbeesi, Bakı.
- Ceferov, C. (1968), *Dramaturgiya ve Teatr*, Azərneşr, Bakı.
- Ceferov, C.; Babayev, A.(1974), *Şerefli Yol*, Azərneşr, Bakı.
- Ehmedov, T. (1987), *Azərbaycan Sovet Yazıçıları*, Yazıçı, Bakı.
- Esedullayev, S. (1975), “*Cefer Cabbarlının Senete Bakışı*”, *Ulduz*, Oktyabr 10, Bakı.

- Hacıyev, C. H.; Dadaşzade, M. A. (1969), *Sovet Edebiyatı*, Maarif, Bakı.
- Hacıyev, D. (1983), *Azərbaycan Edebiyyatında Tarixi Dram*, Yazıçı, Bakı.
- Kaplan, R. (1997), *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, 3. baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Mirehmedov, E.; Vahabzade, B.; Hüseyinov, F. (1966), *Azərbaycan Sovet Edebiyyatı*, Maarif, Bakı.
- Oruceli, H. (1961), *Edebi Geydler*, Azərbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı.
- Sidqi, M. M. (1960), “*Böyük Gelem Yoldaşım*”, A. Gündüz (Ed.), *Cəfər Cabbarlı Haqqında Hatıralar*, Gızıl Şərg Metbeəsi, Bakı.
- Tağıyev, R. (1974), “*Yazıcının Name'lum Eserleri*”, *Azərbaycan*, 3 Mart, Bakı.
- Vezirova, F. (1960), *C. Cabbarlı Yaradıcılığında Sosializm Realizmi*, ADÜ Neşriyyatı., Bakı.
- Vurgun, S. (1972), *Eserleri*, 5. Cild, Elm Neşriyyatı, Bakı.
- Zeynalı, A.; Adilov, M. (1959), “*Cəfər Cabbarlı Pyeslerinin Dili*”, *Azərbaycan*, No. 6, Bakı.